

ҚАЗАҚСТАНДА УНИВЕРСИТЕТ ПЕН ӨНЕРКӘСІП АРАСЫНДА ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ОРНАТУ: ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ САЯСИ ҚҰЖАТТАРҒА ТАЛДАУ

Бақыт Өмірханұлы Алтынбасов¹

Құқық және әлеуметтік ғылымдар факультетінің докторанты,
Бристоль Университеті, Ұлыбритания; заң ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор, e-mail: altynbasov@yandex.ru

Әйгерім Рақымғалиқызы Баянбаева

Құқық және әлеуметтік ғылымдар факультетінің докторы,
Бристоль Университеті, Ұлыбритания; құқық магистрі,
e-mail: bayanbaevaaigerim@gmail.com

Аннотация. Бұл мақала Қазақстандағы университеттер мен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықты қолдауда кездесетін құқықтық актілерді зерттейді, және де ортақ бастамалар мен кедергілерді көрсетеді. "2023-2029 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының Жоғары білім беру мен ғылымды дамыту концепциясына" сәйкес, Қазақстан Үкіметі өңірлік университеттерді өнеркәсіппен тығыз байланыстырып, инновациялық орталықтарға айналдыруды көздейді. Концепцияның идеялары мықты болғанымен, оның тиімді іске асырылуы үшін бірқатар заңнамалық өзгерістер мен түзетулер қажет деген ұсыныстар жасалады. Университеттер мен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықты күшейту үшін ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің нормативтік актілерге өзгерістер дайындап жатқаны және Үкімет тарапынан өнеркәсіптің қызығушылығын оятатын шаралар бар екені айтылды. Дегенмен, мақалада заң шығару процесінің баяу жүруі және министрліктер арасында келісімге келу оңай шаруа емес екені осы Концепцияның идеяларын жүзеге асырылуына кедергі бола ма деген ойға әкеледі. Заңнамалық актілерді талдаудың негізінде ҚР Жер қойнауын пайдалану Кодексі өнеркәсіп компаниялардан кадр дайындау және ғылыми зерттеулерге инвестиция салуды талап ететіні көрсетілді. Мақалада бұл Кодекстің университеттер мен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықты дамытуға әлі де әлсіз болып тұрғаны және кешенді заңнамалық өзгерістер қажеттігі ұсынылды. Сонымен қатар, университеттерді орталықтандырылған мемлекеттік басқару және ол университеттер мен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастық әлеуетіне қалай әсер ететінін қарастырылды. Бұл мақаланың мақсаты Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуы және инновациялық ландшафты үшін маңызды болып табылатын осындай ынтымақтастықтың ағымдағы жағдайы мен болашақ перспективалары туралы толық түсінік беру.

Түйін сөздер: университеттер, өнеркәсіп, ынтымақтастық, заңнама, реформа.

ESTABLISHING COOPERATION BETWEEN UNIVERSITY AND INDUSTRY IN KAZAKHSTAN: ANALYSIS OF LEGAL AND POLICY DOCUMENTS

Altynbasov Bakhyt Omirkhanovich

Doctoral student of the Faculty of Law and Social Sciences,
University of Bristol, UK; Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor, e-mail: altynbasov@yandex.ru

Bayanbaeva Aigerim Rakimgalievna

DoctorEdD, Law and Social Sciences Faculty,
University of Bristol, UK; Master of Law,
e-mail: bayanbaevaaigerim@gmail.com

¹ Хат-хабарларға арналған автор

Abstract. *This article examines the legal frameworks and challenges in promoting cooperation between universities and industry in Kazakhstan, emphasizing the initiatives and obstacles in this collaborative endeavour. The focus is on the "Concept of the Development of Higher Education and Science in the Republic of Kazakhstan for 2023-2029," proposed by the Kazakhstani government, which aims to transform regional universities into innovative hubs closely linked with industry. Although this concept is progressive, the article explains that it requires legislative changes and amendments to be effectively implemented. The Ministry of Science and Higher Education's efforts to propose regulatory changes to improve collaboration between universities and industry and the government's preference for offering incentives to industries are also discussed. However, the article emphasizes the slow speed of legislative processes and a lack of inter-ministerial cooperation as significant challenges that hamper the achievement of these initiatives. The analysis focuses on the only legal provision in place, the Code of the Republic of Kazakhstan on Subsoil Use, which mandates companies to invest in personnel training and research. The article highlights the limited functionality of this Code and the absence of a comprehensive legal framework that mandates industry-university collaboration. Furthermore, the article explores the state's centralized governance and its influence on collaboration between universities and industry in Kazakhstan. The aim is to give a complete comprehension of the current and future possibilities of cooperation, which is necessary for Kazakhstan's socio-economic development and innovation landscape.*

Keywords: *universities, industry, cooperation, legislation, reform.*

СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ УНИВЕРСИТЕТАМИ И ПРОМЫШЛЕННОСТЬЮ В КАЗАХСТАНЕ: АНАЛИЗ ПРАВОВЫХ И ПОЛИТИЧЕСКИХ АКТОВ

Алтынбасов Бахыт Омирханович

Докторант Факультета права и социальных наук Бристольского университета, Великобритания; кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, e-mail: altynbasov@yandex.ru

Баянбаева Айгерим Рахимгалиевна

Доктор Факультета права и социальных наук Бристольского университета, Великобритания; магистр права, e-mail: bayanbaevaaigerim@gmail.com

Аннотация. *Эта статья исследует правовые рамки и проблемы содействия сотрудничеству между университетами и промышленностью в Казахстане, выделяя инициативы и препятствия в этом совместном начинании. Основное внимание уделяется "Концепции развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023-2029 годы", предложенной Правительством Казахстана, целью которой является преобразование региональных университетов в инновационные хабы, тесно связанные с промышленностью. Несмотря на эту прогрессивную концепцию, статья указывает на необходимость законодательных изменений и поправок для ее эффективной реализации. Также обсуждаются усилия Министерства науки и высшего образования в предложении поправок в нормативные акты для усиления сотрудничества университетов и промышленности, а также готовность правительства предлагать стимулы для промышленности. Однако статья подчеркивает медленный темп законодательных процессов и отсутствие межминистерского сотрудничества как значительные препятствия для реализации этих инициатив. Анализ законодательных актов показывает, что Кодекс Республики Казахстан о недрах и недропользования является, на сегодняшний день, единственным актом, обязывающий промышленные компании инвестировать в обучение персонала и исследования. В статье также говорится, что потенциал данного Кодекса не полностью используется и отсутствует комплексная правовая база, обязывающая к сотрудничеству промышленности и университетов. Кроме того, статья углубляется в более широкие системные вопросы, такие как централизованное государственное управление и ее влияние на потенциал*

сотрудничества между университетами и промышленностью в Казахстане. Целью является предоставление всестороннего понимания текущего состояния и будущих перспектив такого сотрудничества, необходимого для социально-экономического развития Казахстана и инновационного ландшафта.

Ключевые слова: университеты, промышленность, кооперация, законодательство, реформа.

DOI: 10.52026/27885291_2024_76_1_48

Кіріспе

Бұл мақалада жоғары білім саласы мен өнеркәсіп компанияларының ынтымақтастығы еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуына қаншалықты ықпал етеді және ондай ынтымақтастық орнатуда қандай кедергілер бар екенін зерттеу көзделіп отыр. Мұндай ынтымақтастықты орнату және оны қолдау туралы бірқатар уәкілетті органдарының нормативтік актілері жарияланған. Атап айтқанда, Үкіметтің қаулысымен бекітілген «Қазақстан Республикасындағы жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған концепциясын»² айтуға болады. Осы Концепцияда өңірлік университеттердің ғылыми және инновациялық әлеуетін көтеру, оларды сол өңірлердің экономикалық және инновациялық хаб ету, өнеркәсіппен ынтымақтастық орнату арқылы қаржы тарту деген сияқты идеялар көрініс тапқан. Өнеркәсіп пен жоғары білім саласында ынтымақтастық орнату идеялары осының алдындағы Үкімет бекіткен бағдарламаларда да жанама түрде айтылған болатын. Мысалы, Қазақстан Республикасының Білім мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында³ ғылымға арналған шығындарды жалпы ішкі өнім бойынша 1 %-ға дейін ұлғайту көзделген. Оның ішінде 0,34 %-ын республикалық бюджет қаражатынан және бірлесіп қаржыландыру есебінен, 0,66 %-ын жеке инвестициялар қаражаты есебінен қаржыландыру жоспарланған болатын. Сонымен қатар, өнеркәсіп компаниялары ғылымға қаржы бөлу үшін түрлі ынталандыру шаралары қарастырылады деп көзделген болатын. Дегенімен, университет пен өнеркәсіп арасында шынайы ынтымақтастық орнады және одан екі тарапта та пайда тауып жатыр деп айту қиын. Біздің пікірімізше, мұндай ынтымақтастықтың орнамауы әлі де

тиісті заңнамалық базаның нашар болуында және мемлекеттік органдардың өзара келісіп жұмыс істемеуінде. Сол себепті, бұл мақаланың көлемінде университет пен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықты дамыту қандай құқықтық және өзге кедергілер бар, және де бұл қазақстандық жағдайда қаншалықты мүмкін екенін қарастырып көреміз.

Әдебиетке шолу

Бүгінгі таңда жоғары білім ұйымдары өнеркәсіп компанияларымен ынтымақтастық орнатудың арқасында өзінің білім бағдарламаларын жаңартып, келешек мамандарды заман талабына сай оқытып, ғылыми жаңалықтарын өндіріске енгізіп, инновациялық хабтарға айналуда. Мұндай ынтымақтастықтың артықшылықтарын мен пайдасы, дамуына кедергі болып отырған мәселелер түрлі ғылым салаларының өкілдерімен жан жақты зерттелген. Әрине, университет пен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықтың пайдасы көп. Мұндай ынтымақтастықтың барлық тараптарға пайдасы тиеді. Біріншіден, мұндай ынтымақтастықтың негізінде ең алдымен университет үлкен олжаға оралады. Бүгінгідей мемлекеттік бюджеттен түсетін қаржының тапшылығы тұсында университеттерге мұндай ынтымақтастықтың берері көп. Ең алдымен, өнеркәсіп компанияларымен әріптестік орнату арқылы қосымша қаржы көзі пайда болады [1]. Өнеркәсіп компаниялары кадр дайындау мен ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізуге қаражат беруі мүмкін, ғалымдардың жаңалықтары мен патенттерін өндіріске енгізуге мүмкіндіктер туады. Университеттер өнеркәсіп қызметкерлеріне қысқа оқу курстарын ұйымдастыру, кадрларды қайта дайындықтан өткізу, кәсіби біліктілігін арттыру сияқты түрлі қызметтер көрсете алады [1]. Сондай-ақ,

² Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 248 қаулысымен бекітілген //https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000248, 25.11.2023.

³ Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 202-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы / Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы, https://adilet.zan.kz/kaz/docs, 25.11.2023.

өнеркәсіп компанияларының ұсыныстарын ескеріп, оқу бағдарламалары мен жоспарларын жаңартуға, еңбек нарығында сұранысқа ие мамандар дайындауға мүмкіндік туады. Университет оқытушылары мен студенттер мен магистранттар шынайы тәжірибеде болып жатқан мәселелерді зерттеумен айналысатын болады. Яғни, зерттеу жұмыстарын тәжірибеге бағытталған болады. Осы айтылған ынтымақтастықтың тиімді жақтарының басым көпшілігі университетке сырттан қаржы әкелетінін көріп отырмыз [2], [3].

Екіншіден, университет пен өнеркәсіп ынтымақтастығы өнеркәсіп компанияларына да тиімді болып табылады. Олар өздеріне қажетті заманауи кадрларды дайындатуға, өндірістік проблемаларды тегін және ақылы зерттертуге мүмкіндік алады. Өндіріске инновациялық идеяларды енгізу, жаңа патенттер мен авторлық құқықтарға қол жеткізу арқылы өндірістің сапасын жоғары сатыға шығаруға мүмкіндік туады. Танымал ғалымдар мен эксперттердің ғылыми кеңестер алып, лабораторияларда сынақтар жасап, экспертизалар өткізуге болады. Университет ғимараттарында түрлі жиындар өткізіп, бизнес партнерлермен кездесулер өткізе алады. Үшіншіден. Университет пен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықтың қоғамға, яғни сол жердің халқына пайдасы көп [4], [5]. Мысалы, халық тұтынушы ретінде жаңа өнімдер, сапалы тауарлар мен қызметке қол жеткізуі мүмкін. Өнеркәсіп компаниялары жаңа технологияларды қолданып, істері алға басса, салықта көп түсіп, сол өңірдің экономикасы ілгерілейді. Мұның халыққа тағы пайдасы болады. Мұндай ынтымақтастықтың арқасында халықтың жұмыспен қамту мәселесі де шешімін табуы мүмкін. Демек, мұндай ынтымақтастықтың барлық тараптарға материалдық, рухани, ғылыми және қаржылық жағынан тиімді екені көріп отырмыз. Әрине, бұл тақырыпта әлемдік ғылыми әдебиеттерде шолу жасап көп зерттеулер жүргізілгенін көріп отырмыз. Әр елдің контекстінде университет пен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастық түрлі нысанда көрініс табатынын байқатады.

Келесі бір ғалымдар университеттер ұлттық экономиканың дамуында және инновация мен адами капиталды қалыптастыруда шешуші рөл атқарады деп санайды [6]. Бүгінгі университеттер тек білім беріп және ғылыми зерттеу жұмыстарымен шектелмейді,

жаңа идеялардың генераторлары және соларды өнеркәсіппен әріптестік орната отырып тәжірибеге енгізу керек деп санайды. Университеттердің инновациялық және идеялардың генераторы ретіндегі функциясы АҚШ және Еуропа елдерінің тәжірибесінен айқын көруге болады. Әсіресе, сол елдердің жетекші университеттерінің жаңа ақпараттық технологиялар саласына қосқан үлесі зор болып отыр. Қазіргі таңда АҚШ-тың әлемге танымал Стэнфорд, Гарвард, Йель сияқты университеттері ірі өнеркәсіп компанияларымен ынтымақтастық орнатып, әлемді өздеріне қаратып отыр. Тек бір Стэнфорд университеттің аумағында Кремний алқабы (Silicon Valley) орналасқан, ол жерде жүздеген гигант ІТ компанияларының офистері ашылған [7]. Осындай ынтымақтастықтың нәтижесінде бұл университеттер әлемдік деңгейде танылып, мемлекеттің бюджетінен тәуелсіз болып отыр. Олардың жеке өзіндік эндаумент қорларындағы қаражаты бір мемлекеттің бір жылдық бюджетінен көп болып табылады. Мысалы, Гарвард университетінде 50,9 миллиард доллар, Йель университетінде 41,4 миллиард, Стэнфорд университетінде 36,3 миллиард, Принстон университетінде 35,1 миллиард долларлық эндаумент қорлары бар⁴.

Әдеби шолу жасай келе, университет пен өнеркәсіп арасында ынтымақтастық орнату университеттің ғылыми және қаржылық әлеуетін көтеруге мүмкіндік беретінін көріп отырмыз. Өнеркәсіп компаниялары да жаңа идеяларға қол жеткізіп, инновациялық өндіріске және экономикалық тиімділікке жете алады. Мұндай ынтымақтастық сол жердің қоғамына да пайдалы екенін, яғни олар жаңа және сапалы өнім түрлерін тұтынуға, жұмыссыздық мәселесі шешілуі мүмкін екенін көріп отырмыз. Алайда, Қазақстандық контексте бұл тақырыпта әлі де зерттеу жұмыстары аз жүргізілгенін және нормативтік актілерге баға беретіндей жұмыстар жоқ екенін байқап отырмыз. Осы жұмыста заңнамадағы сондай олқылықтар мен қарама қайшылықтарды анықтау және жою жолдары қарастырылмақ.

Әдістеме

Бұл зерттеу Қазақстандағы университет пен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықтың ағымдағы тенденцияларын зерттеу үшін құжаттық талдау әдісін пайдаланды.

⁴ 15 National Universities With the Biggest Endowments // <https://www.usnews.com/education/best-colleges/the-short-list-college/articles/10-universities-with-the-biggest-endowments>, 20.11.2023.

Зерттеу барысында университет пен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықты реттейтін құқықтық және саяси құжаттарға ерекше назар аударылды. Мұндай ынтымақтастықтың қазіргі кездегі жағдайын түсіну үшін әртүрлі стратегиялық құжаттар, соның ішінде бағдарламалық құжаттар, институционалдық келісімдер, есептер мен жарияланымдар жүйелі түрде зерттелді. Соған қоса, білім беру, зияткерлік меншік және салалық-академиялық серіктестікке қатысты бағдарламалық құжаттар талданды [8]. Бұл инклюзивті тәсіл университет пен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастыққа әсер ететін әртүрлі факторларды жан-жақты түсінуді қамтамасыз етеді.

Жиналған деректерден мағыналы ақпаратты алу үшін зерттеуде тақырыптық талдау әдістемесі қолданылды [9]. Бұл зерттеу тақырыбына қатысты қайталанатын үлгілерді, үрдістерді және жалпы тақырыптарды анықтау үшін жиналған деректерді мұқият кодтау процесін қамтыды. Әртүрлі құжаттар жинағынан алынған ақпаратты санаттау және жүйелеу арқылы зерттеу университет пен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықтың ағымдағы жай-күйін ғана емес, сонымен қатар осы маңызды ынтымақтастықты қалыптастыратын негізгі факторларды, кедергілерді және мүмкіндіктерді анықтауға тырысты. Тақырыптық талдау тәсілі Қазақстандағы университет пен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықтың көп қырлы аспектілерін жан-жақты қарастыруға және бұл ынтымақтастықтың трендтерін, оған қатысты құқықтық шектеулер мен саяси олқылықтарды анықтауға мүмкіндік берді.

Ғылыми нәтижелер мен талқылау

Саяси және құқықтық актілерге талдаудың нәтижесінде келесідей нәтижеге қол жеткіздік. Үстіміздегі жылы ҚР Үкіметі Қаулысымен «Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы»⁵ бекітілді. Бұл Тұжырымдамада өңірлік университеттер сол өңірдің ғылыми және инновациялық хабына айналу, ғылым-инновация-өндіріс байланысын қамтамасыз ету, өнеркәсіп университеттердің қамқоршысы болады деп көзделген. Заңнамалық тұрғыдан қарасақ бұл тек тұжырымдама, яғни бұл

идеялар іске асу үшін әлі оны жүзеге асыру бойынша заңдар мен заңға сәйкес актілерге тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізілуі қажет. Әрине, Қазақстанда университет пен өнеркәсіп саласында ынтымақтастық орнату бойынша нормативтік актілерге өзгерістер енгізу бойынша ұсыныстар ҚР ҒЖБ министрлігі тарапынан дайындалып жатқанын жуырда министр С. Нұрбек өз сұхбатында айтты. Министрдің айтуынша өнеркәсіп саласының жоғары білім саласымен ынтымақтастық жасауға ынтасын көтеру үшін, Үкімет оларға 150%-ға дейін салықтық жеңілдіктер мен несиелер беруге және өзге де жеңілдіктер беруге дайын екенін айтты. Ол нормативтік актілерге өзгерістер бойынша ұсыныстар келесі жылдың көктем айларында дайын болатынын айтты. Әрине, бұл өте орынды және тиімді бастамалар. Алайда, заңдардың Парламенттен өту процедура-сы ұзақ мерзім алатынын, және заңға сәйкес актілер басқа министрліктермен келісімнен өту қажеттігін және олардың аса мүдделі емес екенін ескерсек, бұл идеялар өмірге келу мүмкіндігі шамалы екенін байқауға болады.

Шын мәнінде заңды түрде өнеркәсіп компанияларын университеттермен ынтымақтастық орнатуына заңды негіз болып табылатын жалғыз заң, яғни Жер қойнауы пайдалану туралы ҚР Кодексі⁶ бар. Осы Кодекске сәйкес, бұл салада қызмет ететін компаниялардың барлығы өз инвестициялық салымынан 1% кадр дайындауға және 1% ғылыми зерттеу жұмыстарына жұмсау керек. Алайда, бұл Кодекстің нормалары әлі де толық жұмыс істемей келеді. Өнеркәсіп компанияларын университеттермен ынтымақтастық жасауына міндеттейтін басқа заң немесе заңға сәйкес акт әлі естімедік. Әрине, басқа министрліктердің кадр дайындау және ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізуге жоспарланатын бюджеті болатын шығар, алайда ондай қаржының университеттерге жеткені туралы ақпараттар табу өте қиын. Мұнда бір қатар сұрақтар туындайды. Неге Үкімет біреу бірақ министрліктер өзара келісіп Үкіметтің қаулысымен бекітілген бағдарламаны жүзеге асырмайды. Осының алдында да бес жыл он жыл сайын мемлекеттік бағдарламалар Президенттің жарлықтарымен немесе Үкіметтің қаулыла-

⁵ Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №248 қаулысымен бекітілген // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000248>, 25.11.2023.

⁶ Кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 2017 года №125-VI «О недрах и недропользовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023 г.) / <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000125>, 25.11.2023.

рымен бекітіліп келген. Сол құжаттарда да өнеркәсіп пен жоғары білім саласы бірлесіп қызмет ету керек деп талай айтылған болатын [10]. Алайда, университеттерге өнеркәсіп компанияларынан қаржы түсіп жатыр деген ақпараттар болған емес. Тек соңғы екі жылда ғана Жер қойнауын пайдалану туралы Кодекстің күшімен өнеркәсіп компаниялары тарапынан жергілікті университеттерге кішігірім қаражат түсіп жатқаны туралы естіліп жатыр.

Өнеркәсіп пен жоғары білім саласының арасында ынтымақтастықтың орнату Қазақстанда неге дамымай отыр және оған қандай кедергілер бар екенін білу үшін, ең алдымен осы екі саланың бір бірімен әріптестік орнатуына қандай ортақ мүдделері бар екенін қарастырып көрейік. Әлемдік тәжірибеге шолу жасақ, университет пен өнеркәсіп арасында ынтымақтастық орнату идеясы бірқатар объективті себептердің негізінде пайда болды. Мұндай ынтымақтастыққа баруға екі жақ та мүдделі болды деп айтуға болады. Ең алдымен, әрине мұндай әріптестікке университеттер мұқтаж болды деуге болады. Оған келесідей себептер болды. Біріншіден, барлық елдердің үкіметтері жоғары білім саласы өнеркәсіп компанияларымен ынтымақтастық жасасып, білім мен ғылым инновациялық өзгерістерге әкелсін деген саясат ұстануда [1]. Мұндай әріптестіктің нәтижесінде өнеркәсіпке жаңа идеялар барып, өндірістік қатынастар экономикалық тұрғыдан тиімді болады деген сенім бар. Мұндай саясат университеттердің үшінші миссиясының маңызды рөл атқаратынын және олардың әлеуметтік, инновация және кәсіпкерлік функциясы мемлекет үшін маңызды екенін көрсетеді [11]. Екіншіден, университеттің кәсіпкерлік қабілетін дамытуға қатысты мемлекеттің саясаты білім алмасу және университеттегі ғылымның өмірде болып жатқан тәжірибелік мәселелерді шешуіне әкелді деп саналады [12]. Үшіншіден, әлемде көп елдерде жоғары білім саласы неолибералдық идеяларға негізделген басқару жүйесіне бет бұрды, яғни жоғары білім саласына мемлекеттік бюджеттен бөлінетін қаржы жыл санап азайып барады. Мұндай жағдай АҚШ университеттерінің бюджетінен айқын көрініс тауып отыр [13]. Сол себепті де, АҚШ-тың университеттері нарыққа бағытталған басқару саясатын ұстанып, кәсіпкерлік университет

моделін кең қолдауда. Мемлекеттік бюджеттен қаржы аз бөлінген сайын университеттер коммерциялық пайда табуды көздеп, оқу ақысын асыра көтеріп отырғанын көріп отырмыз. Сондай-ақ, ол университеттер өнеркәсіп компанияларымен тығыз ынтымақтастық орнатып, өздерінің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін түрлі көзден қаржы тарту жолдарын іздестіруде. Әрине, жекелеген елдердің контекстінде мұндай ынтымақтастыққа барудың өзге де себептері кездесуі мүмкін.

Өнеркәсіп компаниялары да жоғары білім саласымен ынтымақтастық орнатуға мүдделі болып отыр. Әрине, Қазақстан сияқты елдерде өнеркәсіп компаниялары мұндай әріптестікке аса мүдделі емес. Оның бірқатар себептері бар және оны төменде қарастырамыз. Алайда, жоғарыда айтып кеткендей, АҚШ-тың университеттерінің тәжірибесі озық тәжірибені көрсетіп отыр. Дегенімен, өнеркәсіп компаниялары да университеттермен ынтымақтастық орнатуға қызығушылығы бар және оған келесідей себептер негіз болуы мүмкін. Біріншіден, көптеген елдердің үкіметтері өнеркәсіптің университетпен әріптестік орнатуын қамтамасыз ететін түрлі нормативтік актілер мен халықаралық келісім шарттар жасасып жатыр. Мысалы, Экономикалық ынтымақтастық даму ұйымының (ЭЫДҰ) сарапшылары осы ұйымға мүше елдерге университеттің басқару органдарына сыртқы мүдделі тараптар ретінде өнеркәсіп компанияларының өкілдерін тартуды ұсынды [1]. ЭЫДҰ-ның мүше елдерінің үкіметтері, өз кезегінде, осы ұсыныстарды қолдап, осы бағытта белсенді жұмыстар жүргізуде. Бұл ұйымға кіретін елдер онсыз да экономикасы мықты елдер, соған қарамастан осындай саясатты үкімет аралық деңгейде маңызды деп тауып отыр. Ал Қазақстанда мұндай бағыттағы жұмыстар соңғы екі жылда ғана қолға алынып жатыр. Тек жер қойнауын пайдаланушы өнеркәсіп компаниялары ғана заң бойынша өз инвестициялық қаржысының көлемінен 1% кадр дайындауға және 1% ғылыми зерттеу жұмыстарына жұмсауға міндетті⁷. Алайда заңдардағы қарама қайшылықтар мен олқылықтардың салдарынан бұл бағыттағы жұмыстар әлі де нашар жүріп жатыр. Екіншіден, өнеркәсіп компаниялары да университеттер сияқты мұндай ынтымақтастыққа өз пайдасы үшін мүдделі

⁷ Кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 2017 года № 125-VI «О недрах и недропользовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023 г.) / <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000125>, 25.11.2023.

болуы мүмкін. Себебі, АҚШ-тың әлемдік университеттерінің тәжірибесінен көріп отырғанымыздай, жүздеген ІТ компаниялары Стэнфорд университетінің аумағында орналасқан Кремний алқабында кеңселері бар [7]. Яғни, ол компанияларға сол жерде жұмыс істеген тиімді болған соң отырғанын білдіреді. Бизнес әлемінде бір компанияны оның еркінен тыс әріптестікке тарту мүмкін емес, тек оның қызығушылығы мен сенімі арқылы ынтымақтастық болады [14]. Ондай ынтымақтастықтан ол компаниялар пайда таппаса, зиян шекпейтінін әлемдік тәжірибе көрсетіп отыр. Әрине, өнеркәсіп компанияларын қызықтыратын басқа да себептер көп және ол түрлі сипатта болуы мүмкін.

Алайда, университет пен өнеркәсіп арасында ынтымақтастық орнатуда белгілі бір кедергілер де болуы мүмкін. Ең алдымен, бұл екі тараптың мүдделерінің түрлі болуында. Университеттер білім беру мен оны таратуға басымдық берсе, өнеркәсіп компаниялары бәсекелестік пен нарықта басымдыққа ие болуға тырысады [15]. Мұндай мүдделер қарама қайшылығын жою үшін екі тарапты ашық әңгімеге шақырып бір бірінің мүдделерін ескеріп, әңгіменің басын ашып алған дұрыс деп саналады. Келесі бір ғалымдар өнеркәсіп компаниялары салған инвестициясын қысқа мерзімде қайтаруға тырысады, ал университеттер ынтымақтастықты ұзақ мерзімді мақсаттарды көздеп жасайды дейді [16]. Әрине бұл орынды мәселе, себебі Қазақстанда өндіріс орындарында көп жағдайда құрал саймандар шетелдің компанияларының өнімі. Олар қазақстандық ғалымдардың өнімдерін тәжірибеге енгізу өте көп ақша және ұзақ уақыт талап ететін шығынды шаруа ретінде санайды. Келесі бір қазақстандық ғалымдар индустриалдық инновациялық бағдарлама еліміздің университеттерінің ғылыми инновациялық элементін көтеруге бағытталған және ол үшін ғылымда халықаралық әріптестік орын алу керек деп санайды [10]. Олар сонымен қатар, қазақстандық университеттер кеңестік дәуірден қалған миссиясын, яғни тек білім беруге бағытталған емес, ал білім, ғылым және өнеркәсіп саласымен тығыз байланыста даму керек дейді. Кеңес үкіметі кезінде ғылым жоғары оқу орындарынан бөлек болған және ол ҚР Ғылыми Академиясының еншісінде болған деп саналады. Сондықтан да, жоғары оқу орындары негізінен кадр дайындауға бағытталып, оқытумен айналысқан дейді. Тағы бір зерттеушілердің пікірінше, Қазақстанның жоғары білім сала-

сында әкімшілік реформалардың оң нәтиже бермей жатқанының бір себебі ол қатаң орталықтандырылған бюрократиялық басқару жүйесінде [17]. Мұндай жүйеде паракорлық жайлап, ашық және әділ басқару болмайды деп түсініледі. Қатаң орталықтанған басқару жүйесі университеттердің автономиясын шектеп, оларға өзін өзі қаржыландыратын деңгейге жетуге мүмкіндік бермейді деп саналады. Әрине, мұндай жағдайда университет пен өнеркәсіп арасында ынтымақтастық орнату өте қиын.

Паракорлық Қазақстанның атқарушы билік органдарында жиі кездесетін құбылыс екенін күнделікті жаңалықтан көріп отырмыз. Ал білім және ғылым саласында паракорлыққа қатысты қылмыстық істер жыл сайын қозғалуда. Әрине, паракорлық туралы қылмыс өз табиғаты бойынша латентті, яғни жасырын көп жағдайда ашылмайтын және анықталмайтын қылмыстар қатарына жатады. Себебі, бұл қылмыс түрінде екі тараптың да жауапқа тартылу қауіпі бар және сондықтан да, екі тарап та қылмысын жасыруға тырысады. Көп жағдайда бұл ұйымдасқан топпен, лауазым иелерінің арасында келісіммен жасалады. Ал енді жоғары білім саласын басқарудағы паракорлық өнеркәсіп пен университет арасына қалай әсер етуі мүмкін деген сұраққа жауап беріп көрейік. Біздің пікірімізше, мұны біз министрліктердің бір бірімен келісіммен жұмыс істемеуі және ірі өнеркәсіп компанияларының олигархтар мен трансұлттық компанияларына тиесілі болуында. Ондай ірі компанияларды университеттермен әріптестікке тартуға министрліктің немесе жергілікті атқарушы билік органдарының шамасы келмей отыр. Мысалы, мұнай, газ, уран, мыс, көмір өнеркәсіптерінде шетелдің ірі компаниялары жұмыс істеп жатыр. Олардың барлығы Үкіметпен шарт негізінде жұмыс істеуде және олар үшін Ғылым және жоғары білім министрлігінің бұйрықтарының заңды күші болмайды. Оның үстіне Ескі Қазақстанның тұсында жер қойнауын пайдалану саласындағы компаниялар ірі олигархтардың қолында болып, солардың жеке меншігі болып саналды. Халықтың ортақ байлығы болып саналатын ата бабаларымыздан қалған жер қойнауындағы байлықтың қызығын неге халық көрмейді? Неге ол байлық тек бір адамдардың немесе бір әулеттің меншігіне айналу керек? Бұл паракорлық емегенде не? деген сұрақтар туындайды. Мысалы, 2000-шы жылдары Қазақстанның оншақты ірі университеті жекешелендіріліп кетті [18]. Ол университет-

тер кімнің меншігінде екені белгісіз. Мұны ешкім білмейді. Барлығы жасарын болып отыр. Мұндай ашықтық жоқ қоғамда жоғары білім саласын дамыту мүмкін емес деген ой келеді.

Қазіргі кезде Жаңа Қазақстанда заңдар жұмыс істей бастады, оның куәсі жоғарыда аталған Кодекстің жұмыс істей бастауы. Әлі де бұл Кодекстің нормаларын орындамай отырған ірі компаниялар көп болып отыр. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, ірі компаниялар өз ішінен зерттеу институттарын ашып, ақшаны өз ішінде аударып, қаржыны сыртқа университеттерге шығармай отыр. Жер қойнауын игеру саласында мұнай, газ, уран өндіретін жүздеген компаниялар қызмет етіп жатқанын ескеретін болсақ, кадр дайындау және ғылымға бөлінетін миллиардтаған қаражат университеттерге түспей отырғаны анық. Өңірлік ірі мемлекеттік университеттерінің бір жылдық бюджеті 6-8 миллиард теңге төңірегінде екен. Мысалы, бір өңірлік университеттің жылдық бюджеті 6,5 миллиард теңге. Ал ол университетте 15 мыңнан астам студент екі мыңнан астам оқытушы қызмет етуші персонал жұмыс істейді екен. Мұндай бюджетпен өңірлік университетті көтеру мүмкін емес екенін барлығы түсінеді және ондай жерде оқытушылардың жалақысы нашар және жақсы ғалымдарды ұстап отыру өте қиын. Жеке меншік майда университеттердің бюджеті одан да төмен. 2017 жылғы ЭЫДҰ-ның эксперттерінің қорытындысы бойынша Қазақстанның жоғары білім саласы ұзақ уақыт қаржылық тапшылықты басынан кешіруде [19]. Яғни, Кеңес Үкіметі құлағаннан бастап, бұл сала қаржы тапшылығында. Мемлекет бұл саланы қаржыландыруға мүмкіндігі жоқ екені анық. Сондықтан да, университеттерді автономдық ұйымдарға айналдырмақ. Өзін өзі қаржыландыра алатын деңгейге шығармақ. Келесі бір ғалымдар университеттердің қаржылық жағдайын көтеру үшін оларға мемлекеттік жер қорынан ірі жер телімін беру керек деп санайды [20]. Тағы бір топ ғалымдар еліміздің университеттері өзінің кәсіпкерлік әлеуетін дамыту және жергілікті бизнеспен тығыз ынтымақтастықта жұмыс істеу керек деген пікірлер айтады [21].

Бүгінгі таңда Қазақстандық жоғары оқу орындарын қаржылық тапшылықтан шығарудың ең тиімді жолы өнеркәсіп компанияларымен ынтымақтастығын дамыту. Ол тек қана Үкіметтің қолдауымен ғана жүзеге асырылатын іс болып отыр. Ғылым және жоғары білім министрлігінің бұл мәселені

шешуге құзыретті жетпей отыр. Сол үшін Үкімет жоғарыда аталған Концепцияда көзделген мақсаттарды жүзеге асыру үшін бірқатар нормативтік актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу керек.

Қорытынды

Бұл зерттеуде Қазақстандағы университеттер мен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықты дамытуда кездесетін кедергілер мен стратегиялық қажеттіліктер қарастырылды. Қазақстандағы саяси және құқықтық актілерге талдау жасаудың нәтижесінде университеттер мен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастыққа қатысты бірқатар кешенді мәселелер анықталды. Мысалы, Қазақстандағы стратегиялық құжаттар, соның ішінде Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы ауқымды мақсаттарды көздеп отыр. Дегенмен, бұл Тұжырымдаманың идеялары жүзеге асырылуы үшін қолданыстағы заңнамаға жылдам және тиімді түрде өзгерістер енгізілуі қажет. Бұл әсіресе, бюрократиялық мәселелер мен министрліктердің белсенділігі сияқты мәселелерде маңызды. Яғни, Қазақстандағы университеттер мен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықты дамытудағы негізгі кедергілердің бірі – заң шығарудағы және нормативтік-құқықтық актілердегі олқылықтар.

Келесі бір маңызды мәселе – мемлекеттік органдардың үйлесімді қызмет етуіндегі кемшіліктер бірлескен жұмыс бағдарламаларын сәтті жүзеге асыруда кедергі болып табылады. Жоғары деңгейде мемлекеттік саясат университеттер мен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықтың маңыздылығын танып, оған қатысты стратегиялық мақсаттар белгілегенімен, мұндай ынтымақтастықты іс жүзінде жүзеге асыруға университеттерді тартуда түрлі кедергілер анықталды.

Бюрократиялық мәселелерді шешу және этикалық тәжірибелерді насихаттауда маңызды фактор болып табылады. Қазақстандағы білім беру және ғылым секторлары жариялық жоқтық және коррупция мәселелерінен зардап шегеді, бұл қоғамдық мекемелер, жеке кәсіпорындар және оқу орындары арасындағы сенімді нашарлатады. Қатаң антикоррупциялық процедураларды енгізу, ашықтықты арттыру мәдениетін дамыту арқылы бірлескен жұмыстардың тиімділігін арттыруға болады. Бұл үкіметтік органдар мен білім беру және өнеркәсіп саласының лидерлерінен ортақ күш-жігерді талап етеді.

Қазақстандағы университеттердің қаржылық қиындықтары тағы бір кедергі болып табылады. Әсіресе, кішігірім жеке оқу орындары жеткіліксіз қаржыландырумен күресуде, бұл олардың білікті оқытушылар мен зерттеушілерді тарту қабілетіне әсер етеді. Университеттер жаңа қаржыландыру үлгілерін іздеу қажет, мысалы, білім беру және зерттеулерге инвестиция салатын өнеркәсіптік секторға арналған үкіметтік жеңілдіктер. Сонымен қатар, университеттер өздерінің қаржылық тәуелсіздігін арттыру үшін зерттеулерді коммерцияландыру сияқты жаңа табыс көздерін іздеуі тиіс.

Зерттеу көрсеткендей, университеттердің мақсаттарын өнеркәсіп саласының мақсаттарымен үйлестіру өте маңызды. Университеттер жаңашылдықты арттыру, нақты проблемаларды шешу және мемлекеттік қаржыландырудың қысқаруына жауап ретінде сыртқы ынтымақтастыққа көбірек ұмтылуда. Мұндай ынтымақтастық екі тараптың да мүддесі үшін пайдалы және білімнің дамуына, экономикалық өсуге және қоғамның дамуына ықпал етеді. Жалпы алғанда, университет пен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастық инновациялар мен зерттеулерді жетілдіруге, жұмыс күшін дамытуға, экономикалық өсу мен бәсеке қабілеттілікті арттыруға, ресурстарды оңтайландыруға мүмкіндік береді. Ынтымақтастық нәтижесінде университеттер білім беру мен зерттеу орталығы ретінде қалыптасып, жүргізіліп жатқан зерттеулерді коммерцияландыруға, оқу бағдарламаларын өзгертіп, заман талабына сай мамандар дайындауға,

қосымша қаржы тартуға мүмкіндік алады. Ал өнеркәсіп орындары озық зерттеулерге, соңғы технологияларға және білікті және білімді түлектерге қол жеткізеді; университет зерттеушілері жасаған жаңа перспективалар мен инновациялық идеялардың пайдасын көреді; ғылыми-зерттеу негізіндегі инновацияларға, дамып келе жатқан технологияларға және заманауи білім мен дағдыларға ие жұмыс күшіне қол жеткізу арқылы бәсекелестік артықшылыққа ие болады; өздерінің корпоративтік әлеуметтік жауапкершілігін арттыра алады; маңызды алдын ала инвестицияларды қажет етпей-ақ университеттердің тәжірибесінен, инфрақұрылымынан және зерттеу мүмкіндіктерінен пайда көреді. Қорытындылай келе, университеттер мен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастық дәстүрлі шекаралардан шығатын серпінді және көп қырлы серіктестік болып табылады. Бір-бірінің күшті жақтарын пайдалана отырып, университеттер мен өнеркәсіп инновация, экономикалық өркендеу және қоғамға оң әсер ететін синергияны қалыптастырады.

Бұл зерттеудің Қазақстандағы университеттер мен өндіріс арасындағы ынтымақтастықты дамытудағы кедергілер мен стратегиялық қажеттіліктерді сараптауы осы маңызды серіктестіктегі қиындықтар мен мүмкіндіктерді түсінуге мүмкіндік береді. Зерттеудің маңыздылығы Қазақстандағы университеттер мен өнеркәсіп арасындағы ынтымақтастықты дамытудағы кедергілерді анықтап, оларды шешуге қатысты тәжірибелік ұсыныстар жасауымен байланысты.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. OECD. *University-Industry Collaboration - New Evidence and Policy Options*. OECD Publishing Paris. – 2019. Available at: <https://www.oecd.org/fr/innovation/university-industry-collaboration-e9c1e648-en.htm>
2. Ankras, S. and Omar, A.T. *Universities–industry collaboration: A systematic review // Scandinavian Journal of Management*. – 2015. – №31(3). –P.387-408.
3. Sjöo, K. and Hellström, T. *University–industry collaboration: A literature review and synthesis // Industry and higher education*. – 2019. – №33(4), - P.275-285.
4. Awasthy, R. *A Framework for Evaluating and Improving University-Industry Collaboration: Doctoral dissertation*. – Canberra, 2021. – 264 p.
5. Alexander, A., Martin, D. P., Manolchev, C., & Miller, K. *University–industry collaboration: using meta-rules to overcome barriers to knowledge transfer // Journal of Technology Transfer*. – 2020. – №45(2), - P. 371–392.
6. Draghici, A., Baban, C.F., Gogan, M.L. and Ivascu, L.V. *A knowledge management approach for the university-industry collaboration in open innovation // Procedia Economics and Finance*. – 2015. – №23. – P. 23-32.
7. Adams, S.B. *Stanford and Silicon Valley: Lessons on becoming a high-tech region // California management review*. – 2005. – №48(1), – P. 29-51.

8. Bowen, G. A. *Document Analysis as a Qualitative Research Method* // *Qualitative Research Journal* – 2009. – №9(2). – P. 27–40.
9. Braun, V., Clarke, V., Hayfield, N., & Terry, G. *Thematic analysis BT - Handbook of research methods in health social sciences* // Springer Nature Singapore Pte Ltd. – 2019.
10. Jumakulov, Z., Ashirbekov, A., Sparks, J., & Sagintayeva, A. *Internationalizing Research in Kazakhstan Higher Education: A Case Study of Kazakhstan's State Program of Industrial Innovative Development 2015 to 2019* // *Journal of Studies in International Education*. – 2019. – № 23(2). – P. 234-247.
11. Guimón, J. *Promoting university-industry collaboration in developing countries* // *World Bank*. – 2013. – №3. – P. 12-48.
12. Etzkowitz, H. *Anatomy of the entrepreneurial university*// *Social science information*. – 2013. – №52(3). – P. 486-511.
13. Saunders, D.B. *Neoliberal ideology and public higher education in the United States* // *Journal for Critical Education Policy Studies*. – 2010. – №8(1). – P. 41-77.
14. Al-Tabbaa, O. and Ankrah, S. *Social capital to facilitate engineered university–industry collaboration for technology transfer: A dynamic perspective* // *Technological Forecasting and Social Change*. – 2016. – №104. – P. 1-15.
15. Bruneel, J., d'Este, P. and Salter, A. *Investigating the factors that diminish the barriers to university–industry collaboration* // *Research policy*. – 2010. – №39(7). – P. 858-868.
16. Attia, A.M. *National innovation systems in developing countries: barriers to university–industry collaboration in Egypt* // *International Journal of Technology Management & Sustainable Development*. – 2015. – №14(2). – P. 113-124.
17. Monobayeva, A. and Howard, C. *Are post-Soviet republics ready for the new public management? The case of educational modernization in Kazakhstan* // *International Journal of Public Sector Management*. – 2015. – №28(2). – P. 150-164.
18. Алтынбасов, Б.Ө. Мемлекеттік университеттердің азаматтық құқықтық мәртебесінің реформасы: теориялық және практикалық мәселелер // *Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Жаршысы*. – 2020. – №4(62). – P. 73-82. = Altynbasov, B.Ө. *Memlekettik universitetterdiń azamattıq qúqúqtıq mártebesiniń reforması: teorijalúq zháne praktikalúq máseleler* // *Қазақстан Respublikasınuń Zańnama zháne qúqúqtıq aqparat institutınuń Zharshysy*. – 2020. – №4(62). – P. 73-82.
19. OECD. *Higher Education in Kazakhstan: Reviews of National Policies for Education*. - Paris. – 2017. Available at: <https://www.oecd.org/fr/innovation/university-industry-collaboration-e9c1e648-en.htm>
20. Алтынбасов, Б.Ө., Баянбаева, Ә.Р. *Заманауи жоғары оқу орындарын қалыптастыруда жер мәселесінің рөлі мен маңыздылығы: саяси және құқықтық аспектілері* // *Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Жаршысы*. – 2021. – № 4(67). – P. 40-53. = Altynbasov, B.Ө., Bajanbaeva, Ә.R. *Zamanauı zhogary oqu oryndaryn qalyptastyruda zher másesesiniń róli men mańızdylyǵy: sajası zháne qúqúqtıq aspektileri* // *Қазақстан Respublikasınuń Zańnama zháne qúqúqtıq aqparat institutınuń Zharshysy*. – 2021. – № 4(67). – P. 40-53.
21. Bayanbayeva, A., Makhmadinov, D., Myrzatayev, N., Niyetalina, G., Narbayeva, G., Suleimenova, S., & Altynbassov, B. *The Transformational Role of Entrepreneurial Universities in Fostering Tourism Sector of Kazakhstan: Legal Documentary Analysis* // *Journal of Environmental Management and Tourism*. – 2023. – №4(68). – P. 2046 - 2055.